

УДК 001.895(477)

Г.В. Возняк, Львівський банківський інститут

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ОСНОВНІ ФОРМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні тенденції та проблеми формування механізму фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні в сучасних умовах. Запропоновано шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інвестиційна діяльність, науково-технічний парк.

Постановка проблеми. У забезпеченні виходу економіки з кризового стану і стабільного її розвитку вирішальну роль відіграє науково обґрунтована інвестиційно-інноваційна політика держави.

Для України, як держави з перехідною економікою, тільки інноваційна стратегія має визначати шлях соціально-економічних перетворень. Інноваційні механізми економічного розвитку повинні використовувати наявний науково-технічний потенціал і базуватися на відповідній інфраструктурі.

Аналіз джерел і публікацій. У численних публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених значна увага приділяється питанням інноваційної політики держави, спрямованої на зростання обсягів виробництва продукції, підвищення конкурентоздатності, створення нових робочих місць, аналізуються кількісні та якісні характеристики інноваційної діяльності [1, 5, 7, 10, 17]. Фінансові механізми забезпечення інновацій та інвестиційної привабливості активно обговорюються у сучасних наукових виданнях [4, 6, 8, 9, 11]. Незважаючи на значні досягнення в дослідженнях інноваційних процесів слід відмітити, що структурні зміни економічного стану України в сучасних умовах вимагають подальшого розвитку цих положень.

Низький рівень розвитку інноваційної інфраструктури, недостатня фінансова підтримка, недосконалість законодавчої бази – основні перешкоди на шляху інноваційного розвитку. Саме необхідність критичного аналізу вітчизняної практики функціонування інноваційної діяльності визначає актуальність та доцільність даного дослідження.

Мета статті. В даній роботі ми проаналізуємо основні форми фінансового забезпечення інноваційної діяльності та тенденції розвитку інноваційної діяльності в Україні протягом останніх років з метою визначення шляхів активізації інноваційної діяльності та розробки системи за-

ходів щодо підвищення ефективності фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. З огляду на світовий та вітчизняний досвід очевидно, що основу економічного зростання держави створює рівень і динамізм розвитку інноваційної сфери. Активізація інноваційної діяльності в Україні – першочергове загальнодержавне завдання, однак до цього часу воно не розв'язується належним чином.

Протягом останніх двох років було досягнуто певне покращення в соціально-економічному житті держави. “Так, протягом 2003 року зростання ВВП становило 9,3 %, триразово перевищились темпи приросту інвестицій в основний капітал (28 %) над приростом ВВП (9,3 %); країна отримала більше, ніж 1 млрд. дол. США річного приросту прямих іноземних інвестицій; обсяг кредитування торік зріс у 1,6 раза, при цьому обсяг інвестиційної діяльності – майже вдвічі; обсяг довгострокових кредитів збільшився у 2,6 раза, а рівень ставок знизився у середньому до 14 %; підвищилися зарплатня на 23 %, пенсії та ін.” [3].

Однак комплексний аналіз динаміки економічних процесів в Україні дає підстави стверджувати, що нині ряд секторів економіки України переживають структурні кризи.

Економічне зростання, яке спостерігається у країні в останні роки після 10-річного спаду, базується на збільшенні обсягів виробництва переважно у традиційних галузях, що свідчить про “кризу перспективи”. Починаючи з 2000 року спостерігається зростання обсягів виробництва в обробній промисловості, машинобудуванні та поступове збільшення їх частки в обсягу промислового виробництва. Однак структурні зміни в економіці відбуваються занадто повільно, що пояснюється низькою внутрішньою мобільністю капіталу [6].

Результати аналізу змушують визнати негативним той факт, що кількість організацій (підприємств), що впроваджували інновації протягом 2000-2003 року, не тільки не зросла, а навіть дещо зменшилася (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств

Показник	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Кількість підприємств, що впроваджували інновації, од.	1491	1503	1506	1238
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %	14,8	14,3	14,6	12,7
Кількість освоєних видів техніки, найменувань	631	610	520	710

Джерело: складено за матеріалами [12].

До основних причин, що стримували інноваційну діяльність, можна віднести: відсутність фінансування, високі кредитні ставки, високий економічний ризик, відсутність попиту на продукцію, недосконалість законодавчої бази з питань інноваційної діяльності та ін.

На сьогодні кількість виконаних науково-технічних розробок в Україні з кожним роком зменшується, у тому числі і стосовно створення нових видів техніки і технології. За даними Держкомстату України, з початку 90-х років щорічно майже на 10 % зменшується кількість науково-технічних розробок, що завершуються успішним впровадженням та використанням у виробництві.

У 2002 році інноваційну діяльність здійснювали близько 10 % підприємств України, у той час як в економічно розвинутих країнах частка інноваційно активних підприємств досягає 70 %. Обсяг випуску інноваційної продукції у 2001 році склав 10365,4 млн. грн., що в загальному обсязі промислового виробництва 184,3 млрд. грн. складає 6,6 %. Основним напрямком інноваційних витрат у 2002 році було придбання машин,

обладнання, устаткування та іншої техніки – 61,8 %. На дослідження та розробки виділялось 8,8 % загального обсягу витрат [15].

На відміну від економічно розвинутих країн, де 80-90 % приросту ВВП припадає на виробництво наукомісткої продукції, економіка України розвивається без істотного використання результатів наукових досліджень. “Наука, як і існуючі нові прогресивні технології, залишаються в Україні малозатребуваними, незважаючи на те, що сьогодні розвитку інноваційної діяльності віддається першорядне значення” [16].

Не може кардинально виправити ситуацію і приріст інвестицій в економіку України. Хоча минулого року загальний обсяг інвестицій збільшився на 21,7 % порівняно з 2002 р., аналіз галузевої структури інвестицій свідчить про нерівномірність вкладення коштів у різні галузі (рис. 1). Як видно з наведених даних, іноземні інвестори спрямовують кошти у галузі із швидким оборотом капіталу, але не в галузі з високим рівнем новітніх технологій.

Рис. 1. Структура іноземних інвестицій за видами економічної діяльності

У 2003 році в економіку України іноземними інвесторами вкладено 1319,9 млн. дол. США прямих інвестицій, у т.ч. з країн СНД надійшло 69,0 млн. дол. США (5,2 % до загального обсягу), з інших країн світу – 1250,9 млн. дол. США (94,8 %). Найбільш інвестиційно привабливими в Україні залишаються підприємства гуртової торгівлі і посередництва в торгівлі – 996,3 млн. дол. США (15,0 % загального обсягу інвестицій) та підприємства харчової промисловості і переробки сільськогосподарських продуктів – 988,3 млн. дол. США (14,8 %). Інтерес у нерезидентів також викликають підприємства машинобудування (виробництво машин, електричного, транспортного та електронного устаткування) – 597,3 млн. дол. США (9,0 %), транспорту і зв'язку – 524,8 млн. дол. США (7,9 %), металургії та обробки металу – 338,0 млн. дол. США (5,1 %), хімічної та нафтохімічної промисловості (хімічне виробництво, виробництво гумових та пластмасових виробів) – 319,3 млн. дол. США (4,8 %), а також організації, що здійснюють фінансову діяльність – 490,9 млн. дол. США (7,4 %), операції з нерухомістю та послуги юридичним особам – 347,9 млн. дол. США (5,2 %).

Варто зазначити, що як за кількісними, так і за якісними характеристиками інноваційного розвитку ми програємо не лише передовим країнам світу, але й Росії, економіка якої також перебуває на етапі структурних трансформацій подібно до української.

Дослідження показують, що сьогодні в Україні недостатньо розвинута інноваційна інфраструктура. Сьогодні у світі одним з найбільш ефективних механізмів розвитку інноваційної інфраструктури є створення науково-технологічних парків.

В Україні перші технопарки з'явилися у 2000 р. як структури, перед якими стояли завдання об'єднання наукових досліджень, розробки нових технологій із впровадженням їх у виробництво та випуск високотехнологічної продукції, яка була б конкурентноздатною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Було визначено пріоритетні напрямки діяльності трьох перших українських технологічних парків, створених на базі найбільших науково-дослідних інститутів Національної академії наук України. В червні 2000 року було прийнято Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків "Напівпровідникові технології та матеріали, оптоелектроніка і сенсорна техніка", "Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона", "Інститут монокристалів". Протягом перших двох років діяльності українських технопарків було розроблено 53 ін-

вестиційні та інноваційні проекти, з числа яких на даний момент реалізовується 27 проектів. При цьому обсяги виробленої інноваційної продукції складають понад 100 млн. грн. Сума реінвестицій, спрямована на розвиток науково-технологічної діяльності учасників технопарків, наближається до 30 млн. грн.

В 2002 році було створено ще п'ять нових технопарків – "Вуглемаш", "Інститут технічної теплофізики", "Інтелектуальні інформаційні технології", "Укрінфотех", "Перспектива" (Національний технічний університет "КПІ"). Діяльність цих технопарків спрямована на впровадження досягнень у галузі паливно-енергетичного комплексу, металургії, нетрадиційної та теплоенергетики, промислової екології, інформаційних та телекомунікаційних технологій, програмного забезпечення.

Проте існуюче законодавство щодо науково-технологічних парків є явно недосконалим. Відсутні чіткі механізми і регламентовані терміни розгляду інноваційних проектів, має місце правова незахищеність проектів, що ускладнює діяльність технопарків і призводить до утисків з боку контролюючих органів, що в свою чергу відвертає інвесторів від фінансування інноваційних проектів.

Відчутним недоліком теперішньої інноваційної політики в Україні є намагання проводити її для дуже широко окресленої інноваційної сфери. В урядовців немає чіткої концепції щодо інноваційних пріоритетів держави.

Широко окреслені пріоритети також часто вступають у протиріччя з концептуальними теоретичними засадами методів стимулювання інноваційно-технологічної діяльності, де основним інструментом виступають різноманітні пільги щодо оподаткування суб'єктів науково-технологічної діяльності. Пільги, якщо вони стають масовим явищем, лише руйнують ефективну координацію економічної діяльності, не приносячи користі тим, для стимуляції діяльності кого вони вводилися.

В Україні ми вже маємо значний негативний досвід запровадження таких "широких" систем стимулювання у науково-технологічній сфері. Попередні спроби введення спеціальних систем стимулювання науково-технічної та інноваційної активності постійно наштовхувалися на інституційну невідповідність їх впровадження – досить швидко надані пільги ставали не стимулюючим виключенням, а правилом для багатьох, і починали перевищувати бюджетні можливості держави, що призводило до скасування цих пільг.

В Україні не існує справедливого, чітко працюючого механізму відбору науково-технічних

та інноваційних проектів, фінансованих з Державного бюджету. Найчастіше не використовується навіть критерій патентної чистоти пропонованого проекту. Кошти часто виділяються на науково-промислові розробки, які вже запатентовані за кордоном, а тому їх практичне застосування у ринкових умовах не має жодних перспектив [18].

Найбільш ефективний шлях впровадження науково-технологічних розробок пролягає через розгалужену мережу малих і середніх інноваційних фірм, здатних швидко і з мінімальними витратами розробляти конкурентноздатну наукомістку продукцію. Малий та середній інноваційний бізнес дає значний імпульс для прискорення всіх етапів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Швидкість проходження усіх етапів НДДКР у малих фірмах на третину вища, ніж у великих корпораціях [13], а тому майбутнє інноваційної діяльності в Україні належить малим та середнім підприємствам.

Сьогодні в Україні практично не існує інноваційного ринку, а становлення йде надто повільно. На інноваційному ринку спостерігається неринковий характер формування цін, безсистемність у визначенні безпосередніх замовників та споживачів виконаних розробок; не здійснюються аукціонні торги інноваційних розробок; відсутні інноваційні біржі та ефективна реклама; відчувається дефіцит маркетингових досліджень тощо.

Фінансове забезпечення інноваційної діяльності залежить від інвестиційного клімату держави, який включає ряд факторів (табл. 2).

Вивчення стану фінансового забезпечення інноваційної діяльності України свідчить, що найбільша частка припадає на самофінансування (причому частка власних коштів є переважною і має стабільну тенденцію до зростання), а найменша – на державне фінансування. Через дефіцит власних коштів інноваційна політика підприємств носить короткостроковий характер.

Таблиця 2

Структура фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні

Показники	2000 р.		2001 р.		2002 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Державний бюджет	7,7	0,4	55,8	2,8	44,6	1,5
Власні кошти	1399,3	79,6	1654,0	83,9	2141,6	71,1
Кошти вітчизняних інвесторів	49,4	2,8	34,9	1,8	58,7	1,9
Кошти іноземних інвесторів	133,1	7,6	58,6	3,0	264,1	8,8
Місцеві бюджети	1,8	0,1	2,6	0,1	2,6	0,1
Інші джерела	165,8	9,5	165,8	8,4	501,2	16,6
Всього	1757,1	100	1971,4	100	3012,8	100

Джерело: Статистичний щорічник за 2002 р. – С. 362

Власні джерела фінансування підприємств на даному етапі економічного розвитку України є обмеженими, тому надзвичайно важливим є пошук додаткових джерел фінансування. Визнаючу у світі є практика по залученню іноземних кредитів, грантів, субсидій тощо.

Статистика свідчить, що високі процентні ставки за кредит є основним чинником, який перешкоджає довгостроковому кредитуванню інноваційних проектів із заздальгід невідомим результатом. Можливості банківської системи у фінансовому забезпеченні нових видів економічної діяльності реалізуються не повністю. Проблеми банківської системи полягають як у відносно обмежених обсягах акумульованих ресурсів, так і в складності кредитування реального виробництва, відсутності необхідних технологій та досвіду ефективного проектного фінансування [2].

Розвинуті держави світу шляхом залучення венчурного капіталу в інноваційну діяльність отримують 80-100 % приросту ВВП, в той час, як в Україні перший венчурний фонд “Євровенчерз Україна” розпочав свою діяльність тільки в 1999 р. Розмір фонду становить 26 млн. євро, які надані ЄБРР та Голландським банком розвитку. Фонд призначений для інвестування недержавних підприємств України. Однак діяльність єдиного фонду не може забезпечити потребу вітчизняних підприємств в інвестиціях [14].

В Україні розвиток венчурного бізнесу обмежують відсутність системи управління інноваційними процесами та стимулювання розвитку венчурного бізнесу; брак фінансових ресурсів; відсутність чіткої політики сприяння розвитку венчурного бізнесу з боку держави; низький рівень соціальної спрямованості інноваційної діяльності

та високий рівень податків, який не враховує конкурентоспроможності і новизни виробів.

Висновки. Активізація інноваційної діяльності потребує нових форм та методів упровадження досягнень науки і техніки, насамперед за рахунок розширення інноваційного ринку.

Для ефективного розвитку інноваційного ринку потрібна реалізація широкого спектра заходів:

- забезпечення фінансування ресурсами пріоритетних напрямів наукових розробок;
- розширення джерел фінансування на основі спеціальних цільових, венчурних фондів;
- створення механізмів державного стимулювання ефективного використання приватних та іноземних інвестицій у наукоємні галузі, у пріоритетні науково-технічні розробки;
- залучення власного інтелектуального потенціалу в модернізацію економіки;
- зменшення залежності економіки України від імпорту;
- розширення форм інфраструктури інноваційного ринку.

Для становлення і функціонування венчурного підприємництва в Україні необхідно створити індустрію венчурного фінансування, яка б виступала складовою частиною господарського механізму і розвивалась відповідно до потреб інноваційного виробництва.

Список літератури

1. Антонюк Л.Л. Інноваційна конкурентоспроможність України та її регіонів // Актуальні проблеми економіки. – 2003, № 4(22). – С. 37-46.
2. Барановський А. Банківська система України: сьогодні і завтра // Дзеркало тижня. – 2003. – № 14.
3. Виступ В. Януковича на сесії Загальних зборів НАН України // www.kmu.gov.ua.
4. Возняк Г.В., Кузнецова А.Я. Деякі аспекти фінансування інвестиційно-інноваційних проектів за рахунок власних коштів підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 42-52.
5. Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
6. Зимовець В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку економіки // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 9-17.
7. Корда В.А., Колісниченко В.Ф. Інноваційна діяльність в Україні // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 99-102.
8. Кузнецова А., Карпа Я. Банківський сектор України як джерело фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності // Вісник НБУ. – 2004. – № 1. – С. 60-63.
9. Ландик В. Внутрішні джерела фінансування інвестиційної діяльності // Фінанси України. – 2000. – № 7.
10. Лапко О.О. Розвиток системи управління науково-інноваційною сферою в Україні // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 1. – С. 55-62.
11. Онишко С.В. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки України. – 2003. – № 6. – С. 67-74.
12. Послання президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році” // www.president.gov.ua.
13. Предложения по совершенствованию инновационной деятельности в регионе // Б.Т. Клиняненко, Н.И. Горячих и др. – Луганск: Луганский филиал ИЭПИ НАН Украины, 1997.
14. Принципи формування і механізми реалізації фінансової політики приватизованих підприємств: Монографія / Інститут регіональних досліджень НАН України / За наук. ред. д-ра екон. наук М.А. Козоріз. – Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 357 с.
15. Статистичний щорічник за 2002 рік // Державний комітет статистики України / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2003.
16. Утверджувати інноваційну модель економічних перетворень. Виступ Президента України Л.Д. Кучми на науково-практичній конференції “Створення інноваційної моделі економічного розвитку” 21 лютого 2003 року // Урядовий кур’єр. – 2003. – № 36(2451). – С. 3-5.
17. Чухрай Н.І. Механізми інноваційних перетворень у країнах ЄС та можливості їх трансформації в економіку України // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 1. – С. 23-33.
18. Шарко М.В. Державне регулювання інноваційних процесів // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 12(30). – С. 168-178.

Summary

The basic tendencies and problems of formation of mechanisms of financial maintenance of innovatively investment activity in Ukraine in modern conditions are considered. Ways of their decision are offered.